

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT MEGJELENIK MINDEN HÓ KÖZEPÉN.

ELŐFIZETÉSI DIJ EGÉSZ ÉVRE: 600 KOR. SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14. SZÁM.

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XII. ÉVFOLYAM, 1922. ÁPRILIS.

DR. FISCHER GYULA: GOLDZIHER IGNÁC EMLÉKEZETE.

(Felolvasatott az IMIT. 1922 február 22-én tartott irodalmi estjén.)

Idézzük azt a férfiút, kinek hamvait immár három hosszú hónapja, hogy átadtuk az anyaföld télies ölének; aki állandóan kerülte a nyilvánosságot és megvonultan élt dolgozószobájában, kérleljük őt: lépjen most közénk, jelenjen meg körünkben, hadd szemléljük életét, szellemét, egyéniségét, munkásságát. Mert közelsége oly jótékony és meleg, oly éltető és elevenítő, hogy aki társaságában megfordult, szinte elképzelhetetlen előtte, hogy ez a csupa élet, csupa akarat és erő, csupa mély gondolat és fenkölt érzés, ez a csupa szikrázó ötlet és jókedvember — nincsen többé.

De a halál, ez a mindenható zsarnok, mégis csak gyöngébb az emlékezésnél; ettől nem foszthat meg bennünket, ezt nem tépheti ki lelkünkől. Goldziher professor! . . . Magam előtt látom délceg, karcsú termetét, melyet egy Goethe-fej koronázott, dús fehér hajzattal; látom a halvány, hosszúkás arcot, a nagy gondolkozót jellemző nyílt, domború homlokkal, a szénfekete szemeket, melyekben majd a súlyos komolyság sötétlett, majd a pajkos mosoly világított; látom a szépen ívelt, kivételes energiáról tanúskodó orrot és alatta a beszédes, büszke száját, melyből önkéntelen elokvenciával áradt a szó. Egész megjelenése a tiszta fajsemitát árulta el, mondjuk: a tiszta fajarabot, minőt alkalmam volt csodálni, mikor Cairóban az Al-Azhár-egyetemet látogattam meg, vagy mikor a judeai sivatagban jártam a beduinok sátrai között. Külsejébe, mely már fiatal korában vont magára a figyelmet és könnyed, lebegő, ringó

járásába, melyet az utolsó években is megtartott, mikor pedig annyit szenvedett, testileg is, lelkileg is, nemes külsejébe egyszerűen beleszeretett Eötvös József báró, ki mint Magyarország lángeszű kultuszminisztere maradt felejtetetlen és mint filozófus, mint író, költő és prófétaelkű államférfiú vált ki kortársai közül. Benső barátság kapcsolta őt a még csak huszonegy éves doktor Goldziherhez, ki akkor már egyetemi magántanár volt és kinek híre akkor már beszárnyalta Európát. Annyira foglalkozott vele, hogy mikor kurára ment Karlsbadba, titkárának lelkére kötötte leveleiben, hogy pedig Goldziherre vigyázzon, de nagyon vigyázzon.

Szülei ugyanabban a házban laktak az enyéimmal, a Király-utcában 36 alatt, földszint, tözsomszédságban, összejárós volt a két család; és élénken emlékszem, hogy mint ötéves gyermek nagy kíváncsisággal bámultam meg egy, rendesen a déli órákban a kapu alatt megállott, elegáns fogatot, melyből egy gyenge testalkatú, lágynézésű ember Goldziherék lakása felé tartott lassú léptekkel. Anyjától tudtuk meg, hogy ez az úr: Eötvös József báró, a miniszter. Egyszerre ezek a sűrű látogatások elmaradtak; a miniszter állami ösztöndíjjal az oriens-be küldte Goldziheret, hogy a helyszínen: Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában tanulmányozza az iszlám tudományt. Cairóban, az arab világ leg-híresebb és legnagyobb egyetemén, melynek tizezer hallgatója van és háromszáz tanára, az arab világ legtudósabb seikjei, az Al-Azhár-egyetemen Goldziher volt az egyetlen és egyedüli európai idegen, kinek meg volt engedve az előadások rendes meghallgatása, — sem azelőtt,

sem azóta másnak nem. És itt nem egyszer esett meg az a különösség, hogy az ő Koránmagyarázata, nehéz, a megfejtéssel dacoló helyek kiderítése vagy egy kommentátor értelmezésének az a megvilágítása, amelyet ő adott, a véglegesen döntő maradt, annak ellenére, hogy a tanár más véleményt nyilvánított előzőleg. A tanárok, tudományuknak fáklyái, a Korán-titkok megfejtői, alázattal és bámulattal hajoltak meg előtte, az ifjú európai seik előtt.

Hathavi távollét után hazatért 1874-ben és akkor rendes professzorrá akarja kinevezni Eötvös, amit azonban ennek bekövetkezett halála megakadályozott. Utódja megígérte ugyan neki, hogy majd ő legközelebb megvalósítja az elhunyt szándékát, — de nem valósította meg. Látnivaló, hogy ígéreteket már akkor tettek és nem váltottak be. Mikor ennek, — hogy is mondjam csak, — ennek a miniszteri feledékenységnek híre elterjedt, a legkiválóbb egyetemek kitérték kapuikat a hazájában künnrekedt Goldziher előtt. De ő mindent elutasított. És bár ezek a meghívások évtizedeken át megismétlődtek Heidelbergből, Bécsből, Prágából, Lipcséből, Strassburgból, Königsbergből, Cambridgeből és Cairóból, ahová a khedive küldöttség által hivatta meg páratlan könyvtárának igazgatójává, — itt maradt a hazában, melyet szeretett és melyhez ragaszkodott egészen az önfeláldozásig. Csak

Alfred Lakos: Sorge.

Lakos Alfréd: Gond.

Alfred Lakos: Soucis.

hírneve, tekintélye, dicsősége hagyta el az ország határait és telepedett meg széles a világon, — ő maga nem. És kerek harminc évi várás után lett nyilvános rendes egyetemi professzor, pedig közben a Tudományos Akadémia levelező, majd rendes és igazgatósági tagjává választotta meg.

Goldziher már zsenge gyermekkorában keltett feltűnést. A székesfehérvári zsidó gyülekezeté a büszkeség, hogy kebelében született. 1850 június 22-ikén, a zsinagógai időszámítás szerint 5610 tamuz 12-ikén pillantotta meg a napvilágot. Atyja, ki kereskedő volt, de tanult ember és anyja, szelidlelkű és okos asszony, igen vallásosan nevelték és igen gondosan taníttatták. A szokatlanul tehetséges gyermek már négy éves korában részesült a bibliaoktatásban és házi tanítójánál, Freudenberg Mózes Wolfnál, kit mindvégig éppoly áhitattal és hálával emlegetett, mint későbbi nagy egyetemi tanítóját, a világhírű lipcsei orientálistát: Fleischer Leberecht Henriket, hatéves korától tizenkét éves koráig a talmudot és a zsidó irodalom klasszikus műveit tanulmányozta. Erről tanúskodik az a művecskéje, melyet tizenkét éves korában német nyelven írt és mely nyomtatásban jelent meg e cím alatt: „Szichasz Jiczchók. Abhandlung über Ursprung, Eintheilung und Zeit der Gebete, von Ignatz Goldziher, Gymnasialschüler in Stuhlweissenburg. Meiner theuern Grossmutter, Frau Therese Berger, aus Liebe und Dankbarkeit gewidmet. Pest, 1862.” A művecske el van látva előszóval és bevezetéssel, tizenkilenc lapra terjed és kilenc paragrafusra oszlik, az anyag besztása és kezelése a tudomány legszigorúbb követelményeinek felel meg és a fölvetett tárgy megoldása kifogástalan. És idézi a talmud legkülönbözőbb traktátusait, Maimonides törvénykodexét, Alfászi Izsák kommentátorát, Juda Halévi vallásbölcseleti művét: Cuzári, Ibn Ezra bibliamagyarázatát, Abudirhám rituális munkáját, Izsák ben Séset és Simon ben Czemach Durán responzumait, Menachem ben Zerach kompendiumát, Chizkija da Silva (Peri chádás) és Jair Hájim Bacharach, valamint Élia Wilna munkáit és végül a Sulchan-Arukh kodexet annak kommentárjaival. Egy tizenkét éves gyermek tudja és írja ezeket. Félelmetes tünemény! Olvasás közben nem egyszer borzongás futott végig rajtam. És a tizenkét éves gyermek véleményt nyilvánít, nézetet fejt ki, ítéletet mond és polemizál keményen és önállóan, egy akkor keletkezőben levő vallásos párt ellen. E jelenség értékelése céljából mondok egy közelebb eső példát: Tegyük föl, hogy egy tizenkét éves fiú egy közgazdasági kérdést tárgyal és idézi Adam Smith, Stuart Mill, Roscher, Moleschott, Caro, Sombart, Knapp és Helfferich nagy műveit és ezenkívül kiböngészi Sólón és Heródotos, Plátó és Arisztóteles, Hume és Locke, Hobbes és Spi-

noza, Leibniz és Kant egy-egy idevágó gondolatát.

Goldziher azonban elégette a példányokat, csak egyetlenegyét őrizett meg, de ezt is olyan jól, hogy emberi szem nem látta. Halála után úgy ásta ki az elárvult könyvtárból, egy eldugott zúgból, fia: doktor Goldziher Károly, műegyetemi magántanár.

Barmicvá-ünnepe szenzáció volt. A cisztercita gimnázium egész tanártestülete és tanulóifjúsága vonult fel a székesfehérvári szép, tágas templomban, ahol a nagytudományú doktor Zipser Mayer rabbi engedélyével a tizenhárom éves fiú a szószékről tartotta saját fogalmazványú, németnyelvű barmicvá-beszédét, telisdedtele bölcséleti és erkölcsi gondolatokkal és egyúttal hemzsegeve a bibliai, talmudi és midrási citátumoktól. Ime egynéhány passzus ízelítőül. „A porszülöttnek testi fejlődése hasonlít a pillangó metamorfózisához. Valamint az álca hernyóvá, a hernyó bábbá és csak a báb pillangóvá változik át, úgy a gyermekből fiú lesz, a fiúból ifjú, az ifjúból férfiú és végül a férfiúból aggasztán. Ez az öt fokozat eléggé ismeretes, ezért fölösleges minden további megvilágítás.”

Vagy máshelyütt: „Köztudomású, hogy semmisen létesül egyszerre, minden jelenséget kell, hogy átmenetek előzzenek meg. Így vagyunk az ember szellemével is. Ennek sincs meg mindjárt az a képessége, hogy az ember olyan szellemi életet kezdhessen általa, minőt érettebb korban élnie kell; azért rá van utalva az ember szellemi fejlődésre és úgy látszik ezért nem említi a Szentírás az ember teremtésénél, az első jelentésben, e szót: „nismasz chájim“, élet lelke, hanem csak később, a második és bővebb jelentésben, amelyben az emberről, mint tökéletes lényről beszél, amivé csak a lélek által lesz.”

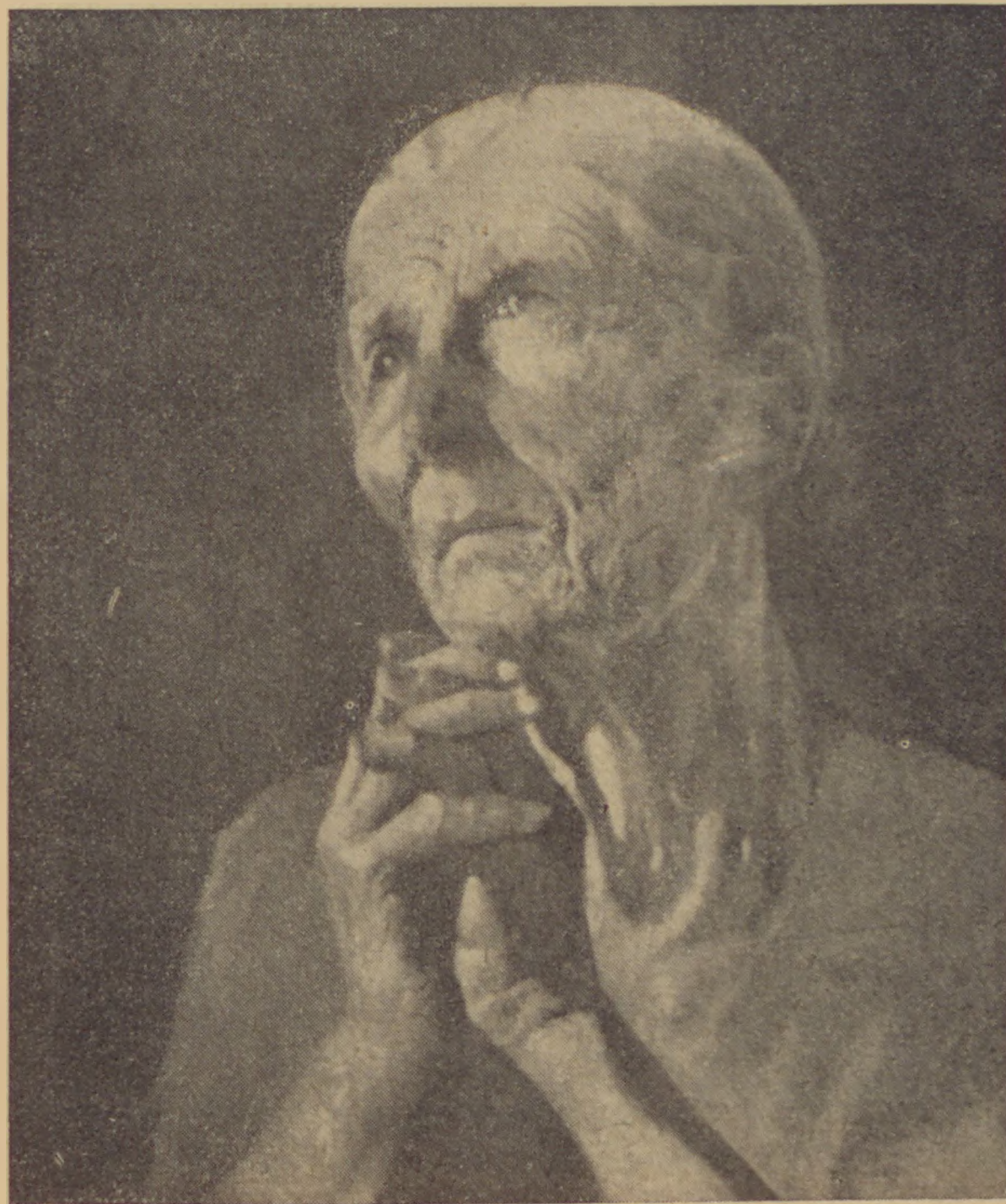
Vagy ez: „Ha szemléljük az ember életét, akkor be fogjuk látni, hogy az ember sajátképi célja a szellemi uralom a test fölött és hogy teremtésének alapoka és végcélja az alkotó Isten törvényeinek teljesítése, miként a bölcs Kohelet is így zárja könyvét: „Minden elmélkedésnek összefoglaló végső tétele ez: Féljed Istent, teljesítsd parancsait, mert ez az ember feladata és ez teszi őt méltóvá, hogy a természet ura legyen“. Egy tizenhárom éves gyermek tudja és írja ezeket, — oly korban, melyben a mai fiúk (sajgó szívvel tapasztalom) gyámoltalan makogást visznek véghez, ha az imádságos könyvet tesszük eléjük és olyan elemi kérdésekre: ki volt Ábrahám, ki volt Mózes, mit értünk e szó alatt: thóra vagy e szó alatt: tehillim, vagy a legképtelenebb feleleteket adják vagy semmilyen.

„Ünnepi ígéretet teszek“, — ígv szól a gyermektudós e beszéde vége felé, — „hogya, amenyvre csak tőlem telik, Istent fogom szolgálni, alázatos híve fogok maradni és ezáltal eleget tenni bölcsaink szavának: „Amely ember szívét

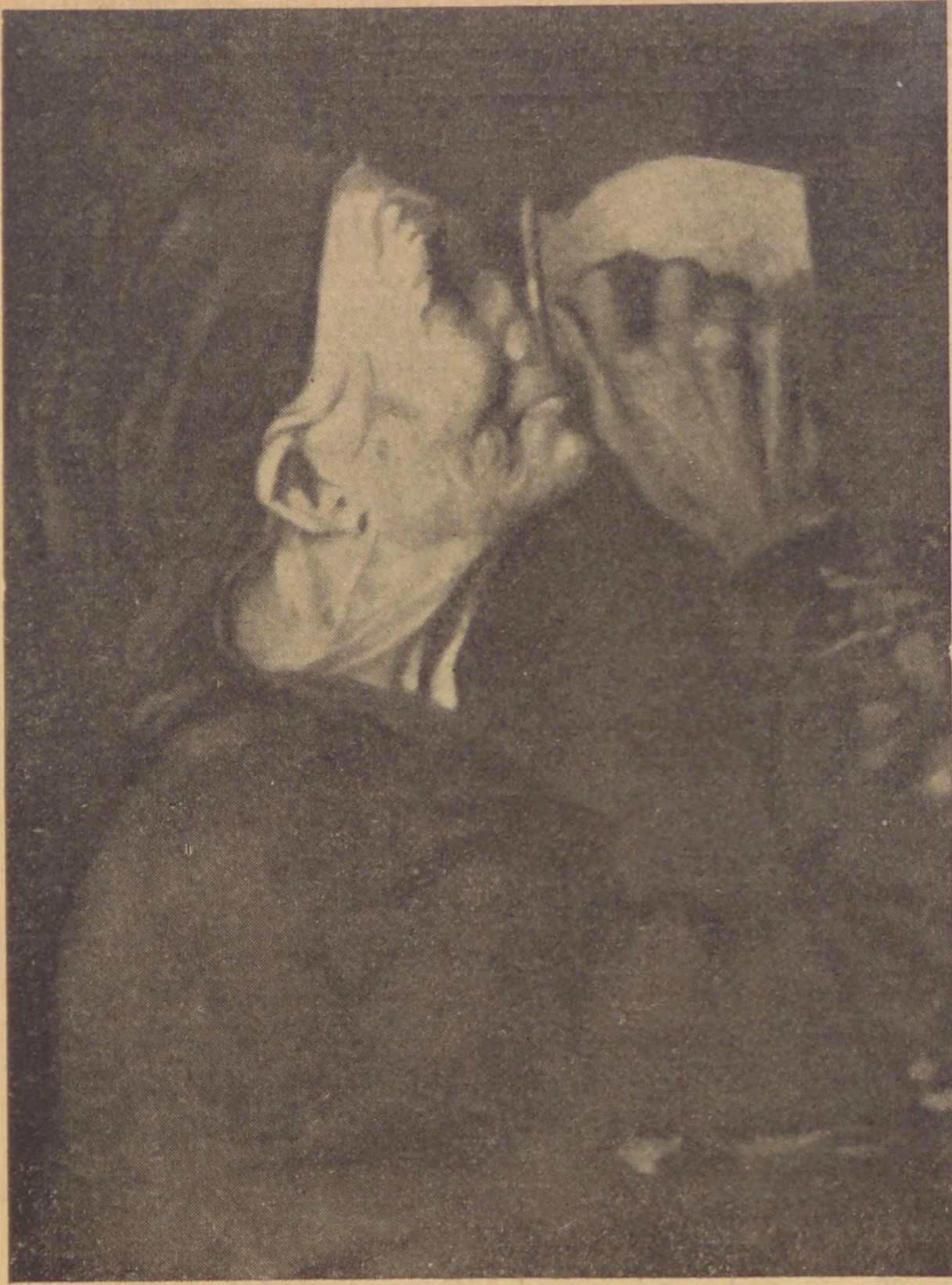
és szemét az erénynek szenteli, az az Istenségé“. (Wenn der Mensch sein Herz und Auge der Tugend weiht, so gehört er der Gottheit an.) Be is váltotta ígéretét. Egész életében és egész életével megszentelte Isten nevét, megdicsőítette a zsidóságot és a tudományt.

Nem sokkal ezután szülei Pestre jöttek lakni; itt a református gimnáziumban, tizenhat éves korában, érettségizett és hat évvel utóbb Török Pál, református püspök, személyesen ajánlja föl neki az egyházhatóság nevében a theologiai főiskola hébertárgyú tanszékét. El is fogadta, de csak egy évre, mert külföldi tanulmányútra indult. Felsőgimnáziumi éveiben folytatta talmudstudiumát Bacher Vilmossal együtt Brill Sámuel Löw-nél, hitközségünk megdicsőült, nagyhírű, klasszikus műveltségű rabbinátusi elnökénél, ki barátságába és szeretetébe fogadta az ifjút és halála napjáig őrizte azt meg számára. De ugyanakkor Goldzihernek is akadt két tanítványa, vele egyivású ifjak, kik a papi pályára szándékoztak lépni. Szorgalmasan tanultak is nála, de utóbb meggondolták és más élet-hivatást választottak: az egyik hírneves filozófus és kiváló esztétikus lett: Alexander Bernát, a másik a hazai irodalom és filozófiai tudomány ékessége, az IMIT aranytollú titkára: Bánóczi József.

Érettségi után Goldziher Vámbéry Ármin tanítványa az egyetemen, kinél a perzsa és török nyelvet sajátítja el; de ekkor is intenzíve folytatta talmudi tanulmányait Brillnél, amellet, hogy a

Lakos Alfréd: Kétségbeesés.
Alfred Lakos: Verzweiflung. Alfred Lakos: Désespoir.

Lakos Alfréd: Szomjuság.

Alfred Lakos: Durst.

Alfred Lakos: Soif.

török mesevilág híres termékeit fordítja le magyar szépirodalmi folyóiratok számára. 1869—70-ben Lipcsében látjuk, ahol Fleischernek, a nagy arabistának, legkitünőbb tanítványa. Nála tesz doktorátust 1870-ben, huszéves korában és a mesternek nyolcvannyolcadik évében beállott haláláig legmeghittebb barátja maradt. Innen Berlinbe, Leydenbe és Bécsbe megy, mindenütt a bibliothékákban, a szó szoros értelmében pihe- nést nem ismerő szorgalommal dolgozva és egész életére csodáló barátokat szerezve. Hazatérte után egyik tudományos munka éri a másikat, mint szőlőgerezden a bogyók és az orientalista világ nem szabadult az ámulattól ekkora szorgalom, tudás, termékenység és munkabírás látára. Még halála napján is jelent meg egy szép tanulmány: Die Medizin bei der Arabern. Wensinck, leydeni tanár „Goldziher's letztes Werk” című nekrológusában ezeket írja: „Lesújtó tudat az, hogy a nagy kutató, aki megalapította és örök alapokra helyezte az iszlám tudományt, immár sohasem fogja a tollat kezébe venni. Nekünk, fiatalabbaknak, azonban az a tisztünk, hogy hálával vegyük a kegyelmet, mely megen- gedte neki életműve betetőzését. Fenkölt és nagy példaképünk fog ő maradni minden időkre.”

Goldziher ötvenkét évi munkásságát népszerű előadás keretében ismertetni, lehetetlen

vállalkozás. Nem is merem. Hiszen magának az iszlám tudománynak mezői végeláthatatlanok; csak egy Goldziher volt képes azokat végigjárni, átfogni és megmívelni — oly tökéletességgel, mint senki más a világon. A Koránt és az abból kifejtett tudományt: az iszlám nyelvészetet és költészetet, vallástörténetet és dogmatikát, jogtudományt és lexikográfiát, exegézist és val- lásbölcseletet és a tradíciótannak, a mohammedán tudomány erdőségének e legsziklásabb és legbozótosabb részét: a hagyományok ezer és ezer tételének, e tételek hiteles vagy nem hiteles voltának, átszármaztatóik neveinek, korának, életfolyásának, vallásos irányának és kultur- ideológiájának ismeretét, — mindezt fejében hor- dozta hézagtalan biztossággal. Első auktoritás volt. Amit ő írt, az írva volt; amit ő megállapí- tott, az megállapítás volt; amit ő mondott, az mondva volt. Ahhoz nem lehetett hozzányulni, azt nem lehetett vitatni, még kevésbé megcá- folni. Fischer, lipcsei tanár, egy hibát akar kija- vítani, melyet állítása szerint Goldziher egy arab kézirat szövegének lemásolásában elkövetett és örömeiben, hogy végre mégis sikerült Goldziherre is egyszer ráhibáznia, azt írja: „Néha bizony a jó Homeros is alszik”. Goldziher azzal válaszol, hogy sajnálatára mégis csak Fischer tévedett, ki rosszul olvasta a szót, — nézze csak meg még- egyszer; ami pedig a jó Homeros alvását illeti, — „az én barátaim”, — úgymond, — „tudják, hogy én álmatlanságban szenvedek gyermekko- rom óta”.

Az 1889-ben, Stockholmban, a tudós svéd Oszkár király védnöksége alatt, megtartott orien- talista világkongresszuson résztvettek az összes nemzetek leghíresebb tudósai. Voltak köztük számosan arabok, aranytól és gyémántoktól ra- gyogó ruhában, kaukázusiak és örmények uszá- lyos köntösben és asszonyos frizurával, törökök, perzsák hosszú, hófehér burnuszokban és borzal- masan villogó szemük fölött ékszeres turbánnal. A teremben együtt volt az 500 főnyi gyülekezet, — csak egy hiányzott még: Goldziher. Izgatot- tan, türelmetlen feszültséggel várták őt, kiről tudták, hogy a tudós társaság legtündöklőbb vi- lágossága. Mikor aztán belépett és daliás, im- ponáló alakja megjelent az ajtóban, mindnyájan önkéntelenül fölálltak. És azonnal elbűvölte őket néhány sziporkázó megjegyzéssel és egyszerű magatartásával; még azok az exotikus keleti vendégek is, kiknek civilizátlanságától és fék- telenségétől mindenki húzódott, neki egy sza- vára engedelmeskedtek és úgy csüngtek rajta, mint pásztorán a nyáj. Beszélt mindegyikükkel a maga dialektusán.

Ezen a kongresszuson kapta ő, mint az orientalisták legnagyobb mestere, a király által alapított nagy aranyérmét.

(Befejezése a következő számban.)